

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Gelijkheid, goed voor u: over 'The spirit level' van Richard Wilkinson en Kate Pickett

Wilterdink, N.A.

Published in:
Socialisme en Democratie

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wilterdink, N. (2012). Gelijkheid, goed voor u: over 'The spirit level' van Richard Wilkinson en Kate Pickett. *Socialisme en Democratie*, 69(7/8), 69-73.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Gelijkheid, goed voor u

Over ‘The Spirit Level’ van Richard Wilkinson en Kate Pickett

NICO WILTERDINK

De ware gemeenschap is een egalitaire gemeenschap, waarin de fundamentele gelijkwaardigheid van mensen wordt erkend, de minder bedeelden worden beschermd en de verschillen in inkomen en andere privileges gradueel en gematigd zijn. Deze oude sociaal-democratische gedachte maakt de laatste tijd een opvallende comeback. Solidariteit en gelijkheid bevorderen elkaar wederzijds. Waar mensen zich sterker aan elkaar verbonden voelen, zullen zij meer steun geven aan een politiek die onrechtvaardige vormen van ongelijkheid tegengaat. En omgekeerd, naarmate de samenleving minder verdeeld is in klassen van rijken en armen, zullen de leden ervan zich meer met elkaar identificeren en meer voor elkaar over hebben. In zo’n egalitaire en solidaire samenleving is uiteindelijk *iedereen* beter af: de minder bedeelden omdat zij direct profiteren van de meer gelijke verdeling, maar ook de relatief geprivilegieerden, omdat zij zich niet bedreigd hoeven te voelen door vijandige armen, minder angst hoeven te hebben voor sociale daling en de voordelen ondervinden van het leven in een betrekkelijk harmonische, coöperatieve, ontspannen samenleving.

Over de auteur Nico Wilterdink is emeritus hoogleraar Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam

Noten zie pagina 73

Tot zover de ideaalvoorstelling, maar hoe zit het in de werkelijkheid? De stelling dat gelijkheid ‘goed voor iedereen’ is, heeft een krachtige sociaal-wetenschappelijke ondersteuning gevonden in het veelbesproken boek van de Britse sociaal-epidemiologen Richard Wilkinson en Kate Pickett, *The Spirit Level. Why Equality is Better for Everyone* (Penguin, 2010).¹

Het boek presenteert de resultaten van systematisch internationaal-vergelijkend onderzoek naar de scores van 23 welvarende landen (de westerse landen plus Japan, Singapore en Israël) op een uitgebreide reeks van indicatoren van welzijn, gezondheid en sociale cohesie. Die scores blijken niet samen te hangen met het gemiddelde welvaartspeil van een land, maar wel met de verdeling van de welvaart, afgemeten aan de inkomensongelijkheid: naarmate die ongelijkheid groter is, is het vertrouwen dat mensen in elkaar zeggen te hebben geringer, worden er meer moorden en andere gewelddaden gepleegd, zitten meer mensen in de gevangenis, kampen meer mensen met psychische stoornissen, wordt er vaker drugs gebruikt, is de gemiddelde levensverwachting lager en de kindersterfte hoger, komt overgewicht meer voor, zijn de gemiddelde schoolprestaties minder (volgens toetsscores van vijftienjarigen op wiskunde en taal), zijn er grotere discrepanties tussen aspiraties en mogelijkheden en is de

sociale mobiliteit over de generaties lager. Binnen elk land zijn de problemen het grootst bij de lagere inkomensgroepen. Maar zowel lagere als hogere inkomensgroepen zijn beter af in landen waar de inkomensverschillen relatief klein zijn.

De verklaring die Wilkinson en Pickett voor deze samenhang geven komt erop neer dat grote ongelijkheid sociale en psychische spanningen veroorzaakt tussen mensen onderling en bij mensen zelf. Spanning tussen mensen manifesteert zich in onderling wantrouwen, een geringe bereidheid tot hulp en samenwerking en een sterke gerichtheid op dwang en straf.

Spanning bij mensen zelf, stress, vertaalt zich in problematisch gedrag zoals te veel eten, drugsgebruik, concentratiestoornissen en fysieke agressie, en brengt zo psychische en lichamelijke beschadigingen teweeg. Hoe groter de ongelijkheid, des te meer sociale en psychische spanningen in de samenleving en des te groter de kans dat de individuen die er deel van uitmaken door zulke gevolgen worden getroffen. Grote, als onrechtvaardig ervaren ongelijkheid 'kruipt onder de huid' van mensen en is daardoor letterlijk ziekmakend. Deze stelling wordt bevestigd door meer gespecificeerde gegevens over de Verenigde Staten, waar vergelijkingen tussen de verschillende staten overeenkomstige samenhangen laten zien en trendgegevens in dezelfde richting wijzen. Zo ging de scherpe toename van de inkomensongelijkheid die daar sinds de tweede helft van de jaren zeventig plaatsvond gepaard met een afname van onderling vertrouwen, verhoging van angstniveaus onder studenten (volgens herhaalde zelfrapportages), verschraling van het gemeenschapsleven (zoals gedocumenteerd door Robert Putnam in *Bowling Alone*²) en vermindering van sociale mobiliteit over generaties, ofwel toename van kansenongelijkheid.

KANTTEKENINGEN

De overtuigingskracht van het boek ligt vooral in de cijfermatige precisie en de overzichtelijke wijze waarop de uitkomsten van de statistische

bewerkingen in simpele figuren worden gepresenteerd. Maar de vraag is of hier niet sprake is van schijnprecisie. Door het vrij geringe aantal vergeleken landen (maximaal 23) kan één land met een extreme score een grote invloed hebben op de uitkomst. Dat is een van de punten in de kritiek die de socioloog Peter Saunders op de analyse van Wilkinson en Pickett heeft geleverd.³ Zo wordt het verband tussen inkomensongelijkheid en moordfrequentie goeddeels bepaald door het buitengewoon hoge

Grote, als onrechtvaardig ervaren ongelijkheid maakt mensen ziek

moordcijfer van de Verenigde Staten; neem deze outlier weg, en het verband is niet meer significant. Evenzo is het negatieve verband tussen ongelijkheid en levensverwachting afhankelijk van Japan, dat de andere landen op dit punt ruimschoots overtreft; verwijdering van Japan betekent opnieuw dat het significante verband verdwijnt. Maar in zijn ijver om de stellingen van Wilkinson en Pickett tot op de grond toe af te breken gaat Saunders te ver. Zo voegt hij waar het hem uitkomt een hele reeks minder rijke landen (Chili, Mexico, Gabon, Rusland, Polen et cetera) aan de internationale vergelijking toe om aan te tonen dat er helemaal geen verband is tussen inkomensongelijkheid en welk sociaal probleem dan ook. Het gaat in *The Spirit Level* echter uitdrukkelijk om een vergelijking tussen de meest welvarende landen in de wereld; het is binnen die categorie (waarvan de afgrenzing onvermijdelijk nogal arbitrair is) dat verschillen in nationaal welvaartsniveau geen effect meer hebben en de verdeling van de welvaart doorslaggevend wordt.

Fundamenteel is de vraag op welke manier inkomensverschillen nu precies leiden tot de spanningen die de geconstateerde sociale, psychische en medische problemen tot gevolg hebben. Inkomensongelijkheid vormt de meetbare

indicator van wat moeilijker in getallen is uit te drukken, maar waar het uiteindelijk om gaat: ongelijkheid in behandeling, in status, in waardering ten opzichte van anderen. Hoe objectief gemeten ongelijkheid doorwerkt hangt af van de subjectieve beleving ervan, die weer afhangt van met welke groepen en individuen men zich vergelijkt. De gesignaleerde problematische gevolgen van ongelijkheid doen zich het sterkst voor, kunnen we veronderstellen, in moderne samenlevingen waarin mensen niet meer opgenomen zijn in kleine overzichtelijke gemeenschappen, maar zich oriënteren op veel ruimere en lossere samenlevingsverbanden, en waarin bovendien de norm en verwachting heerst van beloning naar verdienste, zodat inkomen geldt als indicatie van persoonlijk succes of falen. Het is waarschijnlijk vooral in zo'n open, competitieve samenleving met een sterk meritocratisch ethos dat grote inkomensongelijkheid tot sociale en psychische spanningen leidt. Er is hier een dubbele paradox: het egalitaristisch-meritocratische ethos, inclusief de — onjuiste — veronderstelling van gelijkheid van kansen, legitimeert ongelijkheid in de verdeling van inkomen en bezit (omdat die gezien wordt als de uitkomst van eerlijke concurrentie, waarin de besten beloond worden) en kan zo bijdragen tot toename van deze ongelijkheid; en die vergroot weer de ongelijkheid van kansen (omdat meer bezit en inkomen meer mogelijkheden geven om privileges aan nakomelingen over te dragen), waardoor de kloof tussen meritocratisch ideaal en werkelijkheid nog breder wordt.

Van oudsher is de meritocratische ideologie dominant in de Verenigde Staten, en het is die samenleving die in *The Spirit Level* als de negatieve pool figureert, het land met de grootste inkomensongelijkheid en de grootste problemen. Aan de andere, positieve kant staan Japan en de Scandinavische landen (vooral Zweden en Noorwegen) als samenlevingen die een relatief sterke gelijkheid paren aan hoge scores op de indicatoren van welzijn, gezondheid en sociale cohesie. Het individualistisch-meritocratische ethos — of, in meer politieke en tijdgebonden

termen, het neoliberale marktdenken — is in deze landen inderdaad minder sterk en wijdverbreid dan in de Verenigde Staten.⁴

Een ander, nog duidelijker verschil is dat deze landen een hoge mate van etnisch-culturele homogeniteit kennen, in tegenstelling tot Amerika waar ongelijkheid van oudsher nauw verbonden is met etnisch-rationale scheidslijnen en spanningen. Het ligt voor de hand om de internationale variaties met deze factoren in verband te brengen. Het individualistisch-meritocratisch

De enorme inkomensongelijkheid in de vs is niet te verklaren zonder de geschiedenis van slavernij en immigratie erbij te betrekken

ethos zoals dat het sterkst in Amerika gestalte heeft gekregen, legitimeert, zoals gezegd, grote en groeiende ongelijkheid, en delegitimeert collectief verzet daartegen. Etnische verschillen doorkruisen klassensolidariteit en verscherpen tegelijk de door arbeids- en bezitsverhoudingen bepaalde klassenongelijkheid.

Anders dan Saunders suggereert, vormt de mate van etnische verdeeldheid echter niet een volledig alternatieve verklaring voor de internationale variatie in sociale en psychische problemen, aangezien deze verdeeldheid overal nauw verweven is met klassenverschillen en inkomensongelijkheid. Probleem met de verklaring van Wilkinson en Pickett is niet dat ze onjuist is, maar dat ze eendimensionaal en beperkt is. Uit het complex van verschijnselen die met elkaar sociale ongelijkheid vormen, lichten ze één variabele, inkomensongelijkheid, die op verschillende manieren met andere aspecten kan samenhangen.

Nergens vragen ze zich af hoe de verschillen in inkomensongelijkheid tussen landen zelf te verklaren zijn, alsof die ongelijkheid louter een zaak zou zijn van politieke wil. Maar wie

bijvoorbeeld wil verklaren waarom de inkomensongelijkheid in Amerika zulke ongekeerde proporties heeft aangenomen, kan niet om de geschiedenis van slavernij, immigratie en etnisch-rationale tegenstellingen heen.⁵ En wie wil begrijpen hoe ongelijkheid doorwerkt in sociale en psychische spanningen kan zich niet beperken tot ongelijkheid van inkomens. De auteurs van *The Spirit Level* geven dat hier en daar ook wel aan, bijvoorbeeld in passages over culturele distinctie of etnische discriminatie, maar hun opmerkingen hierover blijven erg summier en maken geen deel uit van de empirische analyses.

Een beperking van het boek is ook dat de auteurs weinig zeggen over veranderingen in de tijd. En ten slotte, de eenheden van vergelijking — nationale staten en de staten van de vs — worden op geen enkele manier ter discussie gesteld. Ook dat vereist een breder en meer historisch perspectief, zoals ik hieronder nog zal toelichten.

ONGELIJKHEID IN NEDERLAND

Anders dan het gangbare beeld van Nederland als een bij uitstek egalitaire samenleving zou doen verwachten, is de positie van ons land in de internationale vergelijking van Wilkinson en Pickett vrij onopvallend. In de internationale rangorde van kleinere naar grotere inkomensongelijkheid staat het — volgens de cijfers van de Verenigde Naties waarop de ordening is gebaseerd — slechts op de negende plaats, achter niet alleen Japan en de Scandinavische landen, maar ook België, Duitsland en Oostenrijk.⁶ Op een samengestelde index van 'gezondheid en sociale problemen' doet Nederland het beter, met een vierde plaats achter Japan, Zweden en Noorwegen. Nederland scoort ook gunstig op 'sociaal vertrouwen' (nummer 4 na Zweden, Denemarken en Noorwegen), 'child wellbeing' (nummer 2) en overgewicht (het percentage kinderen met overgewicht is hier zelfs het laagst). De gemiddelde levensverwachting is daarentegen wat lager en de frequentie van psychische aandoeningen hoger dan de mate van

inkomensongelijkheid zou doen verwachten. Zulke 'afwijkingen', die zich bij alle landen voordoen, wijzen erop dat van een deterministisch verband geen sprake is.

De politieke les die uit dit boek zou kunnen worden getrokken is duidelijk: een politiek gericht op verkleining van de inkomensongelijkheid dient niet alleen de sociale rechtvaardigheid, maar ook de solidariteit en samenwerking, het welzijn en de gezondheid. Ik denk dat die conclusie ondanks alle kritiek houdbaar is, als daarbij wordt bedacht dat de doorwerking van egaliseringsprocessen niet van de ene op de andere dag zal plaatsvinden. Maar de belangrijke vraag is onder welke condities zo'n nivelleringspolitiek mogelijk is en kans van slagen heeft, en binnen welke kaders — lokaal, nationaal, regionaal, mondiaal — die dan zal kunnen en moeten worden nagestreefd.

De feitelijke vermindering van ongelijkheid van bezit, inkomen, status en levenskansen die zich in West-Europa en Noord-Amerika in de loop van de twintigste eeuw heeft voorgedaan, vond plaats in het kader van nationale staten waarbinnen verschillende groeperingen meer van elkaar afhankelijk werden en zich meer met elkaar gingen identificeren, de macht van lagere klassen door (onder meer) organisatie in vakbonden en politieke partijen toenam en nationale overheden in samenhang hiermee meer regulerende en zorgende taken op zich namen.

Die condities zijn sinds de jaren zeventig en tachtig veranderd; er is sindsdien in de hele westerse wereld een tendens van toename van sociaaleconomische ongelijkheid, aangedreven door processen van versnelde mondialisering. Door flexibilisering en internationalisering konden bedrijven zich gemakkelijker aan nationale regelingen onttrekken en boetten vakbonden aan onderhandelingsmacht in, terwijl nationale overheden een permanente druk tot bezuinigen op 'sociale' uitgaven gingen ondergaan. Dat laatste is niet alleen een kwestie van economische noodzaak, maar ook van politieke eisen en verlangens, gevoed door verschillende belangen en oriëntaties. Aan de ene kant brengt

internationalisering met zich mee dat mensen zich meer op andere en grotere verbanden dan de nationale staat oriënteren. Aan de andere kant is er in reactie hierop een tendens van verhevigd nationalisme, dat scherpe grenzen wil trekken tussen de eigen natie en de rest van de wereld, inclusief de migranten van de eerste, tweede of derde generatie die binnen de landsgrenzen wonen. Solidariteit beperkt zich hier tot degenen die als leden van het eigen volk worden beschouwd — de autochtone Nederlanders, de ware Finnen, de echte Fransen of Italianen. Zoals eerder — op een wat andere manier — in de Verenigde Staten het geval was, ondermijnt de toegenomen etnische verscheidenheid als gevolg van immigratie in Europa de legitimiteit van een omvattende verzorgingsstaat en een op herverdeling gerichte inkomenspolitiek.

Ondanks voortgaande internationalisering zullen sociale zekerheid, onderwijs, gezondheidszorg, belastingen en inkomenspolitiek voorlopig vooral een zaak blijven van de natio-

nale overheid, ook in Europa. De opgave voor de nationale overheid en nationaal georganiseerde politieke partijen zal zijn om over etnische scheidslijnen heen de verzorgingsstaat omvattend en inclusief te houden en ervoor te zorgen dat de sociaaleconomische ongelijkheid vermindert, of ten minste niet verder toeneemt. Dat laatste zal, gezien de mondiale ontwikkelingen die gaande zijn, al moeilijk genoeg zijn.

Ongelijkheid is nu weer meer een politiek issue dan het lange tijd geweest is. Vooral sinds het uitbreken van de financieel-economische crisis in 2008 is er een wijdverbreide bezorgdheid en verontwaardiging over de financiële manipulaties en zelfverrijking van een kleine toplaag tegenover verarming aan de onderkant. Die diffuse beweging kan richting krijgen in een doelgericht streven naar vermindering van ongelijkheid. Streven naar meer gelijkheid vereist solidariteit, maar deze solidariteit staat niet los van welbegrepen eigenbelang: dat inzicht heeft met het werk van Wilkinson en Pickett een stevigere basis gekregen.

Noten

- 1 Tweede, licht herziene en aanvulde druk. De eerste editie, met andere ondertitel, is van 2009.
- 2 R. D. Putnam, *Bowling Alone* (New York: Touchstone, 2000).
- 3 Peter Saunders, *Beware False Prophets. Equality, the Good Society and The Spirit Level* (Londen: Policy Exchange, 2010). Een reactie van Wilkinson en Pickett op deze en andere kritieken is te vinden op de website van de door hen opgerichte Equality Trust: www.equalitytrust.org.uk.
- 4 Al heeft dit ethos zich ook buiten Amerika de afgelopen decennia sterk verbreid. Vergelijk Geert de Vries, 'Het gelijkheids-

dividend', in: C. Brinkgreve e.a. (red.), *Cultuur en ongelijkheid* (Diemen: AMB), pp. 50-55.

- 5 In *The Conscience of a Liberal. Reclaiming America from the Right* (2008, Penguin 2009) betoogt Paul Krugman — opmerkelijk voor een econoom — dat de drastische toename van de inkomensongelijkheid in de VS sinds 1980 het resultaat is van het doelbewuste streven van conservatieve Republikeinen om de verworvenheden van de New Deal terug te draaien; maar hij schrijft ook dat dit streven succesvol kon zijn omdat 'racial antagonisms has had a perverse and malign effect on American politics' (p. 28). Vergelijk ook Douglas S. Massey, 'Globalization and Inequality: Explaining

American Exceptionalism', *European Sociological Review*, 25, 1 (2009), pp. 9-23.

- 6 Ook volgens OECD-statistieken over de inkomensverdeling behoort Nederland aan het begin van de 21ste eeuw niet tot de meest egalitaire landen. OECD, *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries* (2008). Opvallend is wel dat Japan volgens deze statistieken een veel grotere inkomensongelijkheid kent dan volgens de door Wilkinson en Pickett gebruikte cijfers van de VN. Het zou de moeite waard zijn de bevindingen van de studie op onder andere het punt van inkomensstatistieken nader te toetsen.